

BENKO, Juraj: *Boľševizmus medzi východom a západom (1900 – 1920)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, 218 s.

V roku 2012 sa na pulkoch kníhkupectiev objavila nová publikácia z pera historika Juraja Benka, ktorá sa zaoberá fenoménom boľševizmu vo svojej ranej (a najčistejšej) fáze. O komunistických revolúciách, marxizme a boľševizme vzniklo nepreberné množstvo kníh. Dodnes pútajú pozornosť odbornej i laickej verejnosti. Autor sa podujal na neľahkú úlohu osvetliť a zmapovať cestu boľševizmu s dôrazom na dianie v stredoeurópskom priestore.

Kniha je rozdelená na dva veľké celky a štyri kapitoly; prvý sa zaoberá vznikom ideológie, jej vymedzením a ukotvením v myšliach revolucionárov (najmä Lenina) a následne i etablovanie v spoločnosti. Druhý pojednáva o exporte boľševickej revolúcie do strednej Európy.

Autor príznačne začína analýzou situácie sociálnej demokracie v 19. storočí. V ľavom spektre existovali viaceré doktríny – od anarchizmu, lassalizmu až po marxizmus. V stredoeurópskom priestore bola najsilnejšia sociálno-demokratická strana v Nemecku. Úvodná kapitola analyzuje korene marxizmu v tomto prostredí, ktorému dal svoju podobu ideológ a teoretik Karl Kautsky. Predpokladal, že marxizmus poskytne proletariátu všetko a postupne sa „trieda o sebe“ (Klasse an sich) zmení na „triedu pre seba“ (Klasse für sich). „Cestu“ tejto ideológie determinovali dva programy – Komunistický manifest a Erfurtský program. Kautsky a ďalší teoretici si mysleli, že marxizmus vyústi do socialistickej revolúcie svojou vlastnou cestou prostredníctvom dejinného vývoja. Tento predpoklad sa ukázal ako mylný. Demokratická spoločnosť totiž neprinášala silnejúci antagonizmus medzi jednotlivými triedami, skôr naopak, obrusovala ich a proletariátu prinášala celkom znesiteľné podmienky existencie.

Marxizmus sa tak ocitol v kríze. O jeho revíziu sa pokúsil Eduard Bernstein. Podľa neho sa konflikt práce a kapitálu dokázal riešiť reformou systému a nie permanentnou revolúciou, ktorá by vyústila v socializmus. Juraj Benko taký postoj príznačne označuje ako deradikalizáciu nemeckého sociálno-demokratického hnutia. Proletariát prostredníctvom deradikalizácie zburžoáznel. Tento trend sa udomáčňoval nielen v Nemecku, ale napríklad i v Československu. Ako správne

poukázal – sociálna demokracia dostala po 1. svetovej vojne príležitosť, aby realizovala svoje predstavy, keďže však dlhodobo tvorila pilier koalície vlády, nevyhnutne sa v politickej sfére posúvala doprava, čím stratila svoj kredit ako strana sociálne nespokojného voličstva.

S pozdvihnutím marxistickej doktríny prišiel až Vladimír Iljič Lenin. V diele *Čo robiť?* prichádza s názorom, že proletariát sám nie je schopný dospieť do želaného radikálneho štádia, preto je veľmi potrebná avantgarda, resp. úzka politická elita, ktorá by robotníctvo dokázala nasmerovať na „správnu“ cestu. Malo sa to diať v úzkej spolupráci s masami. Touto avantgardou bola boľševická strana. Vo svojich radoch mala veľmi dobrých stratégov, okrem Lenina nimi boli Nikolaj Bucharin a Lev Trocký.

Leninovi prišla Veľká vojna veľmi vhod, pretože v jeho očiach predstavovala posledné štádium kapitalistickej spoločnosti. Imperialistická vojna podľa tejto teórie so sebou totiž prinášala jedinečnú možnosť na etablovanie komunizmu – i keď napokon len v jednej krajine. Imperialistický konflikt mal postupne prerásť v občiansku vojnu, čo bola ideálna východisková pozícia na uchopenie moci. Benko rozvíja Leninove koncepcie a ukazuje, že vojna ako katalyzátor triedneho konfliktu sa v boľševickej doktríne s úspechom prijímala. Navyše podľa Lenina ospravedlňovala násilie, ktoré boľševici rozpútali, keď sa chopili moci. Benko ďalej poukazuje na fakt, že v Rusku neexistovala demokracia a masy tak nemohli byť indoktrinované parlamentnými tradíciami, za ktoré mnohí ľavicoví politici v západnej a strednej Európe v už neboli ochotní ísť.

Po etablovaní sovietskeho režimu v Rusku začali jeho „architekti“ pomýšľať na export revolúcie do okolitých štátov. V socialistickej rétorike to bol veľmi dôležitý moment, pretože dovtedy zaostalé Rusko sa zrazu stalo výkladnou skriňou, resp. vzorom pre socialistických lídrov v Európe, čím získalo akýsi štatút jedinečnosti.

Boľševici po uchopení moci začali situáciu využívať vo svoj prospech. Postupne sa zamerali na tzv. fraternizáciu medzi ruskými vojakmi a vojskami Ústredných mocností. Agitácia a politická propaganda sa začala vo veľkom šíriť najmä medzi zajatcami nepriateľských armád. Jedným z najvyužívanejších propagandistických hesiel sa stal mier a „bratstvo všetkých národov“. Avšak boľševickí agitátori sa snažili

nadchnúť zajatých vojakov nielen pre myšlienky revolúcie, ale aj pre vstup do vojska, čo sa stretávalo s rozdielnymi reakciami, zväčša však neúspešne.

Juraj Benko vo svojej práci pokračuje kapitolou o repatriácii vojnových zajatcov do vlasti. Rakúsko – uhorské úrady sa obávali šírenia revolučných myšlienok a repatrianti boli podrobení vyšetrovaniu, pri ktorom sa zisťovalo, či nepodľahli „bolševickému bacilu.“ Vláda ich totiž po určitom čase, strávenom v karanténe, opäť chcela zaradiť do armádnych zložiek. Tieto praktiky sa, pochopiteľne, nestretávali u vojakov s pozitívnym ohlasom. K tomu všetkému sa v domácom prostredí pridali neriešené sociálne nepokoje, ktoré výrazne prispeli k eskalácii napätia a boli častou príčinou výtržností. Vo veľkej miere ich spôsobovali najmä prichádzajúci vojaci, avšak ich „revolučná“ energia sa počas nepokojov príliš neosvedčila. Proces repatriácie sa menil v závislosti od politickej situácie v Rusku a zajatci, ktorí sa vracali z Ruska v roku 1919 a neskôr, sa stali pre režim potenciálne nebezpečnejšími, čo súviselo so silnejúcou indoktrináciou a prepracovanejšou bolševickou propagandou. Najväčší počet propagandisticky spracovaných vojakov tvorili Maďari, čo malo viacero dôvodov. Predovšetkým žili v horších podmienkach ako slovan-skí zajatci, pretože patrili k príslušníkom vládnuceho etnika a národnooslobodzovacia karta v ich prípade nehrala žiadnu úlohu. Bolševici teda stavili na propagandu. Zajatci sa postupne formovali v organizovaných formáciách – k najpočetnejším a najväčším patrila Maďarská komunistická skupina.

Československých komunistov združoval Československý sovietsky robotnícky a roľnícky zástupcov, ktorý pôsobil pri komunistickej strane v Rusku. K vedúcim predstaviteľom strany v Rusku patrili predovšetkým Ladislav Švarc. Postupne začali vychádzať v češtine diela Lenina a Bucharina. Pred odchodom do vlasti absolvovalo školenia 308 českých a slovenských komunistov pri Československej komunistickej sekcii. Boli tak ideologicky pripravení na prácu v domácom prostredí. Repatrianti prichádzali do vlasti patrične vyškolení. Okrem agitačnej literatúry so sebou prinášali financie na činnosť, resp. na založenie komunistických strán. V Európe v tomto období začali tiež vznikať ruské zastupiteľské misie, ktorých úlohou bolo postupnými krokmi pripraviť revolúciu v európskych štátoch. Situácia sa zmenila po zániku

stredoeurópskych monarchií. Sovietsi si uvedomili, že repatrianti neprišli v šírení socialistických myšlienok taký úspech ako očakávali, preto propagáciu bolševizmu vzala pod svoje krídla nová organizácia – III. internacionála. Vznik Bavorskej a Maďarskej republiky rád v apríli 1919 a Slovenskej republiky rád v júni navyše bolševikom dalo istú nádej na zmenu pomerov. Pokus o vývoz revolúcie na Slovensko sa však nepodaril; rozbíjal sa o hrádzu protimaďarského nacionalizmu, i keď v niektorých sociálnych vrstvách nachádzal vďačných poslucháčov.

Vznik III. internacionály znamenal inštitucionálne ukotvenie organizácie pre vývoz komunistickej revolúcie do Európy pod taktovkou bolševikov. Benko dôkladne rozoberá jej vnútornú organizáciu a jednotlivé regionálne oddelenia v rámci strednej Európy. Oficiálne spadali pod oddelenie medzinárodných vzťahov KI (v počiatku fungovalo pod názvom Konšpiratívne oddelenie). Riadilo a koordinovalo činnosť medzi Exekutívou KI a komunistickými stranami. Školené kádre, ktoré strana vysielala do Európy, mali zväčša skúsenosti z činnosti v ilegalite už počas prvej svetovej vojny. Kominternu mala výber starostlivo zvažovať, o čom svedčia odporúčania sovietskeho zástupcu vo Švajčiarsku Jana Berzina. Okrem Sovietov sa na postoch vedúcich predstaviteľov v jednotlivých štátoch uplatnili aj kádre z Maďarska, Poľska, Bulharska či Juhoslávie. K najagilnejším pracovníkom patrili príslušníci maďarského komunistického exilu, ktorý bol nútený opustiť svoje pozície a vlasť po porážke Maďarskej republiky rád v auguste 1919. Mnohí sa pred prenasledovaním uchýlili do okolitých štátov, avšak v roku 1920 sa viacerí predstavitelia MRR dostali z väzenia von. Niektorí z nich začali pôsobiť v ďalších centrách – Viedni a Berlíne, na území Československa to boli napr. Košice, Komárno, Lučenec, Bratislava a na Podkarpatskej Rusi Užhorod. V týchto mestách začali vydávať svoje časopisy a pokračovali v intenciiach príkazov sovietskeho centra.

Juraj Benko sa vo svojej práci zaoberá aj systémom financovania v Kominterne. Jednotlivé sekcie dostávali finančné prostriedky z ruského centra, pretože novozaložené komunistické strany neboli v prevažnej miere finančne sebestačné. Financie pochádzali hlavne z troch fondov – straníckej a štátnej pokladnice a z tzv. tajného fondu. Cennosti privilegovaných vrstiev niekdajšej ruskej spoločnosti boli konfiškované Čekou. Preprava finančných prostriedkov si vyžadovala

opatrnosť a skúsenosť. KI k tomu účelu využívala kuriérov. Nie vždy sa podarilo financie a cennosti dostať na určené miesto. Prostriedky sa využívali na činnosť komunistických organizácií, platy jej pracovníkov, tlač ideologických novín, brožúr a pod.

Činnosť v Kominterne a jej bunkách po Európe si vyžadovala bezvýhradnú podriadenosť Moskve a bolševikom, čo vedúci predstaviteľ marxistickej ľavice Bohumil Šmeral znášal dosť ťažko. Snažil sa totiž zachovať mieru autonómie a financovanie z moskovského centra odmietal. Cieľom prívržencov Kominterny sa stal vznik komunistickej strany, ktorá by bola úplne pod ich kontrolou. Nakoniec sa tento krok podaril a KSČ bola poslušne včlenená do rozpočtového systému KI, čo fakticky znamenalo podriadenie sa vnútroorganizačnej štruktúre na čele s Moskvou. Voči bolševizmu sa však do istej miery vymedzovali aj ortodoxné marxistické hnutia v Európe, ktorým bola prílišná centralizácia proti srsti. Ako príklad autor výstižne uvádza nemecký Spartakov zväz na čele s Rózou Luxembegovou.

Juraj Benko napísal kvalitnú monografiu o zrode bolševizmu, jeho etablovaní sa v ruskom a neskôr európskom ľavicovom spektre. Autor dôsledne analyzoval úspech tohto fenoménu v ruskom prostredí i následný export do stredoeurópskych krajín prostredníctvom repatriantov i vyškolených politických kádrov. Výber množstva odborných výrazov a jazykových prostriedkov by mohol byť limitujúcim faktorom pre širšiu čitateľskú verejnosť, čo je možno trochu škoda, pretože kniha má potenciál osloviť nielen odborníkov. Napriek tomu ide o kvalitné a vyvážené dielo.

Juraj Krištofik